

گفت‌گو با دکتر هادی بابایی درباره کتاب «زیبایی شناسی نگارگری قدیم ایران»

نگارگری با مینیاتور فرق دارد

از کیفیت چاپ کتابم راضی نیستم

محمود توسلیان

گفت‌وگو

هنر نگارگری قدیم به واسطه ارتباط مستقیم با مردم از گذشته تاکنون مورد توجه بوده است. در واقع آنچه امروز با عنوان نگارگری از آن یاد می‌شود، همان هنر تجسمی در سده‌های هشتم تا یازدهم هجری قمری است که بیشتر لایه‌لای صفحات نسخه‌های خطی نفیس جاحوش کرده و به نوعی نقش تصویرسازی کتاب‌ها بر عهده داشته است. در تصور مخاطبان عام، هنر نگارگری با واژه نادرستی به نام مینیاتور شناخته می‌شود. عموم ایرانیان معاصر با شنیدن این واژه به یاد تصاویر پر تکلف سنتی می‌افتند که با مایه‌ها و عناصر ظاهرا سنتی و برکار تزیین شده است. مهم‌ترین ویژگی نقش‌بسته از این هنر در ذهن عموم مخاطبان معاصر، محدود به وقایعی از قبیل صحنه‌های شکار، صحنه‌های بزم، تمنای می از دست سابقان سیمین‌ساق است. وقایعی که به دلیل بهره‌گیری شخصیت‌ها از لباس‌های قدیمی، وضعیت معاصرگری دارند. این تصورات در حالی جایگزین معنا و مصادیق واقعی هنر نگارگری شده است که نگارگری قدیم و اصیل ایران محبوب‌ترین و شناسنامه‌دارترین هنر تجسمی تاریخ ایران نزد نخبگان، دانشگاهیان، هنرشناسان، پژوهشگران، نسخه‌شناسان، مجموعه‌داران و موزه‌داران است. آثاری که بر خلاف مینیاتورهای معاصر، به خلاقیت بصری و مضامین عمیقی شهره هستند که مهم‌ترین نمونه‌های آن‌ها در موزه‌ها و کتابخانه‌های معتبر دنیا نگهداری می‌شوند. نگارگری ایرانی، بخش اعظم هویت خود را از متون ادبی شاخصی دریافت کرده است که ستون‌های زبان فارسی به حساب می‌آید و آن‌ها در اصل هنر نگارگری نیز کمک به بهتر روایت شدن این متون از طریق تصویرگری داستان‌ها و نقاط اوج آن‌ها بوده است.

آثار نگارگری به سبب خصوصیات معنایی و بصری و فنی از سایر آثار تصویری مربوط به فرهنگ‌های دیگر متمایز بوده است. این هنر تفاوتی اساسی و ذاتی با نقاشی طبیعت‌گرایانه و بومی دارد و در اصول فلسفی و معیارها و قواعد زیبایی‌شناختی نیز با هنر تصویری خاور دور و هند متفاوت است. نگارگری ایرانی مطابق با تفکر ایرانی و در چهارچوب مميزات اسلامی رشد و نمو پیدا کرده و به مرور با ایرانی کردن تجربیات تمدن‌های همسایه و افزودن آن به داشته‌ها و تجربه‌های بومی و ملی سده‌های قبل از خلافت عباسیان و حتی دوران پیش از ظهور اسلام، جایگاه مستقلی را به دست آورده است. در کتاب زیبایی‌شناسی نگارگری قدیم ایران (در آرای صاحب‌نظران معاصر)، منظور از نگارگری ایرانی و به طور مشخص تر نگارگری قدیم ایران، آن دسته از آثار نقاشی ایرانی است که در نسخ خطی با بر روی تک برگ‌های کاغذی نقش‌بسته‌وار تباطی فرمی و محتوایی با متون ادبی داشته است. در این کتاب علاوه بر مقدمه‌ای زیبایی‌شناسی نگارگری (نیزها و بضاعت‌ها) شامل سه فصل با عنوان تعریف و مقله‌ها، مولفه‌های زیبایی‌شناختی، بازبلی مولفه‌ها در تعدادی از آثار است. به پهنانه چاپ این کتاب توسط انتشارات سور مهر، که به تازگی وارد بازار نشر شده است؛ خبر نگار صبا، با دکتر هادی بابایی، نویسنده کتاب، به گفت‌وگو نشسته است.

نوع مواجهه حاکمان مغول و تیموری با هنر نگارگری چگونه بوده است؟

چنانچه می‌دانیم مغولان، خیلی زود تحت تأثیر فرهنگ ایرانی قرار گرفته و ایرانی شدند. تاجایی که نسل‌های سوم و چهارم از آن‌ها به فارسی شعر می‌سرودند، خوشنویسی می‌کردند و خود از حلیان اصلی نسخه‌سازی‌های مصور نفیس از کتاب‌های شاهنامه فر دوسی و گلستان و بوستان سعدی و خمسه نظامی گنجوی بودند. تیموریان نیز به همین نحو تحت تأثیر ادب فارسی جزو مهم‌ترین حامیان تصویرسازی نسخ مصور ادبیات ایران بودند.

این سنت هنری تاجه سده‌های ادامه پیدا کرد؟

حدوداً تا ابتدای سده یازدهم هجری قمری؛ از این تاریخ تحت تأثیر سلیقه مردم و حاکمان و تحت تأثیر نفوذ نقاشی اروپایی به دربارها، ارتباط متون ادبی با نقاشی ضعیف شد و رفته‌رفته نقاشی‌های تزیینی از اهمیت بیشتری نسبت به تصویرسازی‌های معنادار کتاب برخوردار شد. با این وجود، طی همه سده‌های بعدی، نسخه‌های مصور دیگری خلق شد که تصویرسازی‌های درون آن‌ها بر پایه اصول و قواعد نگارگری قدیم بود. طی صد سال اخیر نیز تلاش‌هایی برای احیای این هنر صورت گرفت، ولی بنابه دلایلی که بیان آن در این فرصت فراهم نیست، به نتایج خوبی که در میان مخاطبان عام و خاص مقبول باشد منتهی نشد.

زیبایی‌شناسی نگارگری قدیم ایران چه تفاوتی با زیبایی‌شناسی نقاشی در دیگر تمدن‌ها و نقاشی معاصر ایران و جهان دارد؟ آیا با متر و معیارهای بیان شده بر این نقاشی‌های معاصر، امکان سنجش زیبایی در نگارگری قدیم ایران فراهم

قمری، فرهنگ بصری ملی مستقلی را برای تمدن ایران، شکل داده‌اند. نگارگری ایرانی از جهت میزان توجهات جهانی هنرشناسان بالاتر از معماری ایرانی و هنر فرش در جایگاه اول قرار دارد. تاجایی که ردپای نسخه‌های مصور حاوی آثار شاخص نگارگری، در مهم‌ترین موزه‌ها و کتابخانه‌های جهان قابل جستجو است و کتاب‌های زیادی درباره آن تألیف شده است.

درباره‌ی ظهور و بروز جدی هنر نگارگری از ابتدای سده هشتم هجری قمری، سخن گفتید، دلایل کم‌رونق بودن این هنر در سده‌های قبل از سده هشتم هجری قمری چیست؟

فراموش نکنیم که تا نیمه‌های سده هفتم هجری قمری، ایران به طور مستقیم و غیرمستقیم زیر نظر خلافت عباسی، قرار داشت. طبق فرهنگ رایج در آن زمان، شاخص‌ترین صنعتگران و هنرمندان به دربار خلیفه احضار می‌شدند و مجبور به کار ذیل دستورالعمل‌های دربار بودند. در این فضا، امکان رشد و تعالی هنرهای مستقل در شهرهای ایرانی فراهم نبود. ضمن اینکه خلافت عباسی، علاقه خاصی به ترویج فرهنگ بومی ایرانی نداشت و این امر یکی از دلایل کمبود نسخه‌های مصور فارسی در این دوران بوده است. از سوی دیگر نگارگری ایرانی، نیازمند ظهور ادیبان بزرگی مثل نظامی گنجوی و سعدی بود تا در ادامه شاهنامه بزرگ فر دوسی، ایده‌های فرهنگی و هویتی لازم را به نقاشان تزریق کنند. چهارچوب فکری نهفته در دل این آثار ادبی، پایه‌های هویتی یک نقاشی کلاسیک و مستقل را بنا نهاد. با این وجود، ریشه‌های هنر نگارگری در تصویرسازی‌های روی آثار هنرهای صناعی به خصوص سفالینه‌های مناطق مختلف ایران، مثل خراسان و ری، در سده‌های سوم تا هفتم هجری قمری، بسیار ملموس بوده است. آثاری که تا امروز برای شناسایی آن‌ها منبع پژوهشی خاصی خلق نشده است.

قبل از این که وارد بحث کتاب زیبایی‌شناسی نگارگری قدیم ایران، بشویم می‌ایم بدانم چه شد که به تحقیق و پژوهش درباره نگارگری علاقه مند شده‌اید؟

خب، من دانشی آموخته دکتری رشته هنر اسلامی با محوریت مطالعه در حوزه نگارگری ایرانی هستم. در مقطع کارشناسی بر روی کار عملی، به خصوص مشق آثار قدیمی متمرکز بودم، ولی مبهم بودن جایگاه نگارگری در دنیای امروز موجب شد که در مقاطع ارشد و دکتری، با قدرت بیشتری بر روی مطالعه مسائل هویتی نگارگری اصیل ایران متمرکز باشم. مطالعات و کارهای پژوهشی دیگری نیز در حوزه‌های مختلف هنر ایران داشته‌ام، ولی حوزه مطالعاتی اصلی‌ام، همان نگارگری ایرانی سده‌های هشتم تا یازدهم هجری قمری است.

درباره کلیات این کتاب و چارچوب مطالب مطروحه در آن توضیح دهید؟

کتاب حاضر با عنوان زیبایی‌شناسی نگارگری قدیم ایران (در آرای صاحب‌نظران معاصر)، به جمع‌آوری و تفسیر و طبقه‌بندی آراء زیبایی‌شناختی صاحب‌نظران معاصر ایران و جهان درباره نگارگری قدیم ایران اختصاص دارد.

تعریف شما از نگارگری ایرانی چیست و این هنر چه جایگاهی در تاریخ هنر ایران دارد؟

در معنای کلان، نگارگری ایرانی مهم‌ترین و متداول‌ترین نماینده هنرهای تجسمی ایران در روزگار گذشته بوده است، اما در معنای دقیق‌تر؛ هنر نگارگری، به تصویرسازی کتاب‌ها، به خصوص کتاب‌های شاخص ادبی اطلاق می‌شده است. تصویرسازی‌هایی که متأثر از فرهنگ و مفاهیم نهفته در کتاب‌های شاهنامه فر دوسی، گلستان و بوستان سعدی و خمسه نظامی گنجوی از ابتدای سده هشتم هجری